

Orsat Ligorio
Kozarčev vijenac 2/2
HR – 10 000 Zagreb
sligorio@ffzg.hr

PRVI GOVOR PROTIV MARKA ANTONIJA (2)

Sadržaj: Govornik otvara ovaj drugi dio govora zahvalom Cezarovu tastu, jedinom Antonijevu protivniku na sjednici 1. kolovoza (15). Cezarove zakone, veli Ciceron valja sačuvati, ne zbog toga što bi ih on prihvaćao, već da bi se očuvao mir. Treba stoga paziti na Antonijeve spletke i smicalice. (16 – 18). A on, eto, donosi zakon o trećoj dekuriji kojim zapravo dozvoljava svojim vojnicima da sjednu na sudačka mjesta (19 – 20). Još jedan njegov nevaljali zakon daje optuženima pravo priziva pred narod (21 – 23). Ciceron traži da se zakoni ukinu (24 – 26). Kako Antonije nije prisutan, govornik se obraća direktno drugom konzulu, Dolabeli. Poziva ga da se sjeti dobrih navada s početka konzulata i odreče Antonijeva utjecaja (27 – 30). Onda opet govori Antoniju, kao da je tu, opominje ga na uzorne predake i časno držanje (31 – 35). Kao da već znade da od toga nema ništa, Ciceron najavljuje buduće invektive protiv Antonija (36 – 38).

VII. [15] Zbog toga se prvo najtoplije zahvaljujem Pizonu¹ koji se pobrinuo ne samo za ono što je u državi mogao nego i za ono što je trebao učiniti. Potom tražim od vas, sabrani oci, da me dobronamjerno saslušate – upravo kao što ste to i dosada radili – iako vam bude uzmanjkalo hrabrosti da stanete uz moju zamisao.

[16] Držim, dakle, da prvo treba ispoštovati Cezarove odluke; ovo kažem ne da bih im povladio (tko bi odista mogao učiniti takvo što?) nego jer smatram da treba voditi osobita računa o miru i lagodi. Želio bih da je sada tu i Marko Antonije, samo bez pobočnika,² ali, kako vidim, njemu je dozvoljeno bolovati, što on meni jučer nije odobravao. Želio bih da je tu da mi rekne ili da radije kaže vama kojom bi mjerom branio Cezarove odluke. Zar ćemo ozakoniti Cezarove odluke s margina, u crticama i bilješcima, i to ne samo one koje je objavio nego i one za koje je Antonije tek natuknuo da postoje? A zanemarit ćemo, velju, one odluke koje je Cezar osobno dao izrezati u mjedi kako bi u njoj do vijeka stajale odredbe i zakoni.³

[17] Duboko sam uvjeren da su među Cezarovim odlukama na prvome mjestu njegovi zakoni. Zar ćemo ispunjavati ono što je on nekome bio obećao, a sam nije mogao isposlovati? Uostalom, prema kolikoj samo čeljadi nije ispunio obećanja. Nakon njegove se smrti otkrilo da broj takvih obećanja kudikamo prestiže dobročinstva što ih je naredao za dugačka života. Ali u sve to se ne tičem i ne miješam, već svim bićem branim znamenite mu odluke. E, da je samo

¹ Cezarov se tast brižno skrbio da odluke njegova zeta budu doslovce provedene, i neko se vrijeme odupirao Antoniju. Ovaj ga je posao zbližio s Ciceronom koji ga je prethodno bio žestoko napao u *De provinciis consularibus* i kasnije u *In Pisonem*. Na koncu je ipak pristao uz Antonija pa se spominje među poklisarima u mutinskoj ekspediciji koja je imala pomiriti Oktavijana i Antonija.

² To je bila nekakva straža, sastavljena najvjerojatnije od Antonijevih klijenata, koja ga je svagda pratila, a zatirala je svaki iskaz slobodne misli tjerajući strah u kosti onih koji su se tako držali.

³ Kada se zakon donese, kleše se u kamen ili reže u mjedi. Takva ga se zatim meće uza zid kakva hrama ili gdje je već na forumu zgodno, nakon čega o zakonu odlučuje narod. Na taj se način odobrene odluke nazivaju *iussa populi* i imaju osobito perzistentnu narav pa se kadšto još zovu i *leges perpetuae*.

ostalo novca u Opinom hramu⁴ – krvava novca dabome, ali prijeko potrebna u ovdašnjim prilikama jer nije vraćen onima kojima zaista pripada.

[18] Taj je novac nestao, ali neka! ako tako stoji u uredbama.⁵ A što će se prije shvatiti kao uredba, ako ne zakon? A to je zakon upravo onoga čovjeka koji se odjeven na mirnodopsku odmjerao u građanskoj i vojnoj upravi. Ako potražiš odluke braće Grakho, obznanit će ti se zakoni Sempronijevaca. Potražiš li Suline odluke, naići ćeš na Kornelijev zakon.⁶ Hoćete li još? Na kojim se odlukama temeljio Pompejev treći konzulat?⁷ Pa na njegovu zakonu, dabome. Kada bi za sama Cezara pitao što je radio u Gradu u mirnodopskoj nošnji, odgovorio bi Cezar da je donio mnoge zakone i obavio još mnogo toga vrijedno spomena, a bilješke, veli, promjenjive kakve jesu, nije objavljivao ili pak da ih i jest objavio, ne bi ih smatrao svojim odlukama. Ali i njima dozvoljavam da se tako zovu – u nekim stvarima čak rado popuštam, ali mišljenja sam da ne treba dozvoliti da se Cezarove odluke poništavaju kada su u pitanju ozbiljna posla, a to su zakoni.

VIII. [19] A koji je zakon bolji, korisniji i za najboljega republičkoga doba iskan više od onoga koji je uredio da se pretorskim krajinama ne smije vladati dulje od jedne, a konzulskim dulje od dvije godine?⁸ Je li vam se učinilo da će se po ukidanju ovoga zakona Cezarove odluke sačuvati? Ha!? Nisu li sve Cezarove pravne odredbe poništene zakonom o trećoj sudačkoj dekuriji?⁹ A odluke ćete mu braniti vi koji ste Cezarove zakone rušili? Osim ako se kojim slučajem neće zakonom nazvati ono što je radi posjetke metnuo na papir, a k tome i braniti, pa bilo nepravедno i beskorisno, a ono pak, što je Cezar objavio pred narodom za centurijskih komicija,¹⁰ se neće smatrati njegovom odlukom.

[20] Danu, kakva je to treća dekurija? »Centurionska dekurija«, veli on... Što? Nije li toj čeljadi put do sudske dužnosti bio dozvoljen Julijevim zakonom, a prije toga i Pompejevim i Aurelijevim? »Bili su ograničeni imutkom«, veli on. I to ne samo centurioni, nego i rimski

⁴ Cezar je položio 7 000 000 sestercija u hram božice Ope. Novac je bio namijenjen ratu s Partima. Opa je božica obilja, nekada supruga Saturnova s kojim dijeli svetište, a u čijem se stražnjem dijelu nalazila riznica. Na nju su pazili kvestori kojima su pak pomagali *tribuni aerarii*.

⁵ Čini se da Ciceron na ovom mjestu ne vjeruje bilo Cezarovu autografu bilo Antonijevoj fabrikaciji.

⁶ Gaj je Sempronije Grakho pučki tribun 123. / 122. ←. Od njegovih su zakona poznati: *De capite civium Romanorum* koji se nastavio na *lex Procia*, a njega je pak donio Publije Porcije Leka 199. ←; *frumentaria*, koji je regulirao podijelu i cijenu žita; *iudiciaria*, kojim se uredila podijela pravničkih dužnosti među senatorima s obzirom na census. *Leges Corneliae* su uglavnom bili usmjereni k aristokratskom uređenju Republike, a donio ih je Lucije Kornelije Sula između 88. i 80. ←.

⁷ Gnej Pompej obnaša treći konzulat 52. ← *sine collega*. Njegovi su zakoni: *de ambitu*, koji trajnim izgonom kažnjava predizborno mito; *de provinciis*, koji je uredio da se prokonzularne provincije dobivaju na upravu po isteku pete godine od svršetka službe; *de iure magistratum*, koji kaže da se nijedan građanin ne može takmičiti za dužnost *in absentia*.

⁸ Taj se zakon zove *lex Iulia de provinciis*. Antonije pak predlaže da se služba bivšim pretorima produlji na dvije, a bivšim konzulima na šest godina.

⁹ Ovaj se zakon zove još i *lex iudiciaria Antonia*; uredio je da se u obnašanju sudske dužnosti viteškoj i senatorskoj pridruži i treća dekurija, *decuria centurionum*. Prethodno su sucima postajali samo senatori (*lex Cornelia iudiciaria*), a zatim senatori, ekviti i rizničari. Cezar je potonje svrgnuo s dužnosti, a na njihovo mjesto Antonije dovodi centurione i vojnike.

¹⁰ Centurije su razredi u koje je Servije Tulije podijelio Rimljane. Izbori su se održavali na Marsovom polju (*Campus Martius*), a biralo se nove magistrature, glasovalo se o zakonima i raspravljalo o ofenzivnim ratovima.

vitezovi. Stoga ljudi goleme hrabrosti i časti, koji su kao centurioni predvodili čete, rade i radit će kao suci. »Ne pitam«, veli on »za te ljude. Tko god je predvodio čete, neka sudi.« Ali da za suca predložite bilo kojega višeg časnika, koji je služio u konjanici, nikoga ne biste u to uvjerali. U sucu se naime ima ogledati i čast i dostojanstvo. »Ne pitam«, veli on »za to. Sucima ću dodati i proste vojnike iz galske legije,¹¹ jer moji ljudi vele da se jedino tako osjećaju sigurnima.« Kako li je to samo uvredljiva hvala onima koje pozivate da sude, a da se sami tome nisu ni nadali. Eto, svrha je toga zakona da u trećoj dekuriji pravdu dijele oni ljudi koji se ne usude slobodno suditi. Veliki je to grijeh, nebesa, na duši onih koji su taj zakon osmislili. Kako će se naime svaki od njih doimati opakim, tako će veoma rado svoju opakost ispoljiti u obliku okrutne presude e da bi se u poštenim dekurijama prije činio dostojan nego zaglavio u sramotnoj dekuriji, kako mu i treba.

IX. [21] Ozakonjeno je još da optuženi zbog nasilja i izdaje imaju pravo priziva pred narod,¹² ako im drago. Nu, što je sad to? Je li to zbilja zakon ili upravo dokidanje svakoga zakona? Ima li danas ikoga kome bi stalo da se rečeni zakon ne poništi? U takvu zakonodavstvu nema krivaca, ni sadašnjih ni budućih jer one mjere koje su silom nametnute jamačno nikada neće biti stavljene pred sud. »Ali to je mjera po volji naroda.« E, kada biste vi samo htjeli da išta bude po volji narodu jer se, evo, svi građani slažu oko spasa države, jednoglasno i jednostrano. Zašto dakle toliko žarko želite progurati zakon koji bi pokazao golemu sramotu i nikakvu naklonost? Ima li što sramotnije od toga da se s pravom osuđena čovjeka, koji je na silu izdao rimsku državu, obraća na isto ono nasilje zbog kojega je s pravom kažnjen?

[22] Ali zašto još uvijek raspravljam o tom zakonu? Kao da će se zaista svakome dati prilika da govori pred narodom. Jedini je razlog i posljedica toga zakona da nitko nikada ne bude optužen pod njegovim okriljem. Jer kojega ćemo to optužitelja tako mahnita naći koji bi se po kažnjavanju optuženika želio predati na milost i nemilost podmićena mnoštva? Kojega ćemo to suca pronaći koji bi se usudio kazniti optuženika znajući da će ga odmah potom odvući pred plaćenike? Tim se zakonom dakle ne dozvoljava mogućnost priziva, već se dokidaju dva iznimno spasonosna zakona i dva istražna povjerenstva.¹³ A što je to ako ne poticanje mladarije na ustnak, prevrat i nered? Na koju se samo strahotu poludjeli tribuni¹⁴ neće dati nagovoriti sada kada su ukinuta ova dva istražna povjerenstva o nasilju i izdaji?

[23] Što da vam pričam da se nastoje osujetiti Cezarovi zakoni koji traže da se izгна svakoga tko je optužen zbog nasilja i, isto tako, zbog izdaje. Zar se ne vrijeđa Cezarove odluke, kada se prema tim zakonima daje pravo na priziv? Sabrani oci, ja koji nikada nisam odobravao

¹¹ *Legio Alaudarum* Cezarova je privatna legija iz galskih ratova. Kasnije je svim legionarima podijeljeno rimsko građansko pravo, premda su bili na lošu glasu. Zove se prema ptici ševi (*alauda*) koja im je resila grb.

¹² *Provocatio ad populum* pravo je građanina da presudu magistrata iznese pred narod i upita ga za mišljenje.

¹³ Ciceron dabome aludira na zakone *de vi* i *de maiestatis* i na povjerenstva ustanovljena da se brinu o provođenju tih zakona i kažnjavanju krivaca.

¹⁴ Tribuni su prvotno bili ustanovljeni da bi branili narod od aristokratske samovlade. Malo pomalo njihov je ugled rastao, a moć im se širila. U Ciceronovo vrijeme tribuni su toliko moćni da mogu dovesti državu u ozbiljnu nepriliku. *Furor tribunicus* na jednom drugom mjestu (*De leg. III* 8) Ciceron parafrizira kao *pestifera potestas tribunicia*.

rečene zakone,¹⁵ smatrao sam da ih ipak valja sačuvati zbog sloge, e da bih sada mislio da ne samo da se ne smiju uzdrmati zakoni koje je Cezar donio za života već ni oni za koje znadete da su objavljeni i proglašeni po njegovoj smrti.

X. [24] Kolike je samo ljude mrtvac natrag pozvao iz progonstva,¹⁶ rimsko je državljanstvo mrtvac podijelio ne samo pojedincima, već čitavim narodima i krajinama, mrtvac je putem javnoga oprosta ukinuo bezbrojne daće. Mi stoga branimo mjere koje su objavljene na nagovor pojedinca, ali izvrsna čovjeka; a one zakone, koje nam je sam čitao, koje je objavljivao i donosio dok smo ga motrili, a nakon što bi ih donio hvastao bi se – osobito onima o krajinama i o pravnim stvarima – i držao da njima može državu spasiti, zar ćemo te Cezarove zakone, velim vam, po nahodaenju uništiti mi, koji mu sada branimo odluke? Ali na zakone se, koji su oglašeni, barem možemo tužit, dok se na one koji su tobože već doneseni ni to nije smjelo.

[25] Oni su naime zakoni bez ikakvog oglasa doneseni i prije nego što su napisani.¹⁷ Pitam vas, sabrani oci, zbog čega se imamo bojati škodnih zakona, bilo ja bilo tko od vas, mimo čestitih ljudi pučkih tribuna? Imamo spremne ljude koji će se suprotstaviti, imamo spremne ljude koji će iz pobožne sumnje braniti domovinu¹⁸ – imamo biti neustrašivi. »Kakvu ti to meni oporbu spominješ? Kakvu sumnju?« veli on. Onu sumnju na kojoj počiva spas države. »Sve me to zanima manje ni od čega i mislim da je preživljeno i blesavo. Forum će se zagraditi, zatvorit će se svi pristupi i na mnogim će se mjestima poredati oružanici meni na stražu.«

[26] Što ćemo onda? Hoće li ono što se donese u takvim uvjetima zbilja postati zakon? Hoćete li dati da se u mjedi izrežu one zakonite riječi »Konuzuli su po pravu upitali puk (zar su nas takvu pravu učili stari?), a puk je po pravu odobrio zakon.« Koji to puk? Da ne onaj koji nije mogao prići? Po kojemu to pravu? Da ne po onom koje je u potpunosti doneseno na silu i putem oružja? Govorim sada i o budućnosti, jer je svojstvo prijateljā da unaprijed spomenu neprilike koje se dadu izbjeći. U slučaju da tome ne bude tako, bit ću pobijen. Govorim o tek proglašenim zakonima, o kojima odlučujete vi; Evo, pokazujem vam mane – odgnajte ih, navješćujem vam nasilje i oružje – odgnajte ga.

XI. [27] Neće vam se trebati na me srditi, konzuli, jer govorim o državi, iako mislim da ti, Dolableo, to nećeš uraditi – znam naime da si voljan dati se razlogu. Ali kažu da se tvoj kolega veoma žesti u ovom svom stanju koje njemu izgleda dobro, a meni se pak čini – da ne kažem štogod teže – da bi sretniji bio kada bi slijedio uzor svojih djedova i svoga ujaka.¹⁹

¹⁵ Senat je već bio odlučio da se Cezarove odluke valjaju sačuvati, Antonijev pak prijedlog traži da se ponište. Ciceron se žarko protivio tim zakonima, ali je na sjednici 17. travnja pristao uz odluku da se ipak trebaju sačuvati sve Cezarove odluke.

¹⁶ Antonije je pak na sjednici 17. travnja bio potvrdio da je samo jednoj osobi od Cezarove smrti oprošten progon, a da nikakvi oprosti od daća nisu podijeljeni.

¹⁷ Zakon se prvo oglašavao (*legem promulgare*), pa se službeno donosio (*legem ferre*) i na koncu je dobivao konačan oblik (*legem scribere*).

¹⁸ Oporba (*intercessio*) je tribunsko pravo veta, a pobožna je sumnja (*religio*) moć augura da obustavi komicije ako bi mu njegovo umijeće otkrilo da se zbivaju pod nevaljanim znamenjem.

¹⁹ Djed s očeve strane mu je Marko Antonije Orator (- 87. ←), konzul 99. ← i cenzor 97. ←; odlikovao se vrhunarnim govorničkim darom. Djed s materine strane i ujak ljudi su istoga imena, od kojih je prvi Lucije Julije Cezar, konzul 64. ← i Antonijev protivnik, a drugi je Lucije Julije Cezar sin prethodnoga i suborac Katonov.

Dobrano shvaćam kako je nezgodno što je taj čovjek srdit na me, a k tome i naoružan, osobito sada kada toliki ginu nekažnjeno. Ali predložit ću zakon koji smatram razumnim, a mislim isto tako da ga ni Marko Antonije neće odbaciti. Neću se srditi ako zaradim ljuta neprijatelja rekнем li štogod uvrjedljivo o njegovu načinu života ili o njegovoj ćudi. Ali ako se budem držao vlastite navade na koju sam se u državi uvijek obazirao, a to jest da slobodno rećem ono što o državi mislim, prvo tražim da se na me ne srdi, a ono, ako potonje već ne mogu postići, tražim da se srdi na me kao na druga građanina. Neka se koristi oružjem ako je odista potrebno, za vlastitu obranu, dok god to oružje ne naškodi onima koji su rekli o državi ono što su mislili. Ima li štogod pravednije od ovoga zahtijeva?

[28] Ali ako ga duboko vrijeđa – tako su mi javili neki njegovi prisni poznanici – bilo koja riječ koja ide protiv njegove volje, iako u njoj nema nikakve uvrjede, ja ću to podnijeti prijateljski. Ali ti isti poznanici ovako se sa mnom ophode: »Tebi, Cezarovu protivniku, neće biti dozvoljeno što i tasteru mu Pizonu.« U isto mi vrijeme daju naslutiti čega se imam dobro paziti: »Jamaćno ti za izbjivanje sa sjednice smrt neće biti pravednija isprika od bolesti.«

XII. [29] Nebesa! Gledam te sada, dragi Dolabelo, i ne mogu, a da ne spomenem vašu zajedničku pogrješku. Ja naime mislim da vi, plemeniti ljudi velikih mogućnosti, niste poželjeli novac, koji su čuvena i slavna ćeljad svagda prezirali, ni osiljenu moć ni vlast kakvu rimski narod nikada nije smio trpjeti, već slavu i zahvalnost sugrađana. A zahvalnost je pohvala za sve dobre i velike zasluge prema državi, koje se roje u svjedoćanstvima kako svih izvrsnih tako i onih obićnih ljudi.

[30] Rekao bih ti, Dolabelo, kakav je to plod dobrih zasluga kada ne bih znao da si ti to za kratko vrijeme iskusio i mimo ostalih ljudi.²⁰ Možeš li se sjetiti kada ti je u životu svanuo sjajniji dan od onoga kada si se vratio kući nakon što si očistio forum,²¹ slomio nalet opake ćeljadi, ošinuo njihove vođe odgovarajućom kaznom i oslobodio građane straha od krvoprolića i paleža. Koji ti sloj, koji naraštaj, koji ćasnik tada nije zavidio na hvali i slavi? Čak su i meni izvrsnici zahvaljivali i u tvoje ime ćestitali jer su mislili da djeluješ po mom savjetu.²² Dolabelo, opomeni se, molju, onoga dana u teatru kada su svi složno zaboravili spomen na pređašnju nelagodu ne misleći na ono zbog čega si ih prethodno bio uvrjedio.²³

[31] S velikom ti se žaloću obraćam, Publije Dolabelo, i pitam te kako li si samo mogao bezobzirno zanemariti tolik i takav ugled?

XIII. Nije li ti, Marko Antonije – evo da te odsutna pozovem – draži upravo onaj dan kada se na Zemljinom stanu sastao senat od svih ovih mjeseci tijekom kojih te stanoviti ljudi, meni nipošto nalik, cijene sretnim ćeljadetom? Kako si samo lijepo onda govorio o slozi! Od

²⁰ *Praeter ceteros* hoće reći mimo Antonija. Dolabela je dobro obavljao konzulat, prvo s Antonijem, a zatim bez njega. Kažnjavao je opake građane bilo kojega staleža. Zbog ovoga Ciceron veli da je plod njegova rada oćit.

²¹ Ovdje »očistiti« dolazi u religijskome smislu. Dolabela je to uradio nakon naprasnoga Cezarova pogreba na licu mjesta tako što je srušio bezbožni stup koji je svjetina bila podigla u spomen na mrca.

²² Vjerovalo se naime da je da se Dolabela služi ostarjelim govornikom kao kakvim mentorom.

²³ Dolabela je 47. ← kao pućki tribun predložio zakon kojim su se opraštali dugovi, ali on nije prošao jer ga Cezar nije odobrio vrativši se sa istoka. Ovim je zakonom Dolabela uvrjedio mnoge bilo protivnike bilo kolege iz aristokratske stranke. Dignut je ustanak. A sada ti isti protivnici i kolege Dolabelu pozdravljaju pljeskom u teatru jer je srušio Cezarov spomen-stup.

kakva si samo straha tada oslobodio senat, a kakve li samo brige državu kada si prigrlio svoga kolegu kao suradnika u vlasti nakon što si zatomio neprijateljstvo i zaboravio na znamenje koje sam proreče dok si još bio u zvanju rimskoga augura, a svoga malenoga sina poslao na Kapitolij kao zalog za mir.²⁴

[32] Je li bilo senat bilo rimski puk ikada bio radosniji? Da, onaj puk koji se tada bio sabrao u nezapamćenom broju. Činilo se da smo konačno oslobođeni junačkom zaslugom²⁵ onih koji su uglavili da slobodu ima slijediti mir. Idućeg, prekidućeg i izaprekidućeg dana pa i sljedećih, nisi oklijevao i svakog si dana darivao državu, a među tim darovima je najznačajniji što si ukinuo diktaturu.²⁶ Ovaj si biljeg ti, velju, upravo ti žigosao mrtvu Cezaru na vječnu mu sramotu. I baš kao što su Manlijevci odlučili da se nijedan patricij iz njihova roda nema zvati Marko zbog zločina jednoga jedinoga Marka Manlija,²⁷ tako si ti iskorijenio riječ »diktator« zbog mržnje na jednoga jedinoga diktatora.

[33] Jesi li se pokajao za svoje stanje i ugled, za čuvenje i slavu nakon što si toliko radio na spasu države? Odakle onda tako iznenadna promjena? Ne dam se nagovoriti ni da pomslim kako su te potkupili. Neka svatko govori što mu drago, ja odbijam povjerovati u to. Dobro znam da u tebi nikad nije bilo niti kakve opačine niti kakva kvara. Iako ukućani zaista znaju olajati čovjeka, ja ipak poznajem tvoju odlučnost. I kamo sreće da si mogao izbjeći sumnju na isti način na koji si izbjegao sam grijeh!

XIV. Više me plaši da ćeš ne obazirući se na pravi put ka slavi pogriješno shvatiti da si jedino ti kadar uraditi više nego svi ostali skupa i da će ti biti draže da te se građani boje nego da te vole. A ako si takva mišljenja onda, velju, nemaš pojma kako do slave. Biti slavan hoće reći biti voljen među građanima, zadužiti državu, biti hvaljen, štovani i voljeni, a zadavati strah i biti omražen stvar je mrska, prezriva, slaba i osuđena na propast.

[34] A vidimo da je takav stav bio smrtonosan i za onoga koji je u tragediji rekao: »Neka me mrže, dok god me se plaše.«²⁸ E, Marko Antonije, kad bi se samo mogao sjetiti svoga djeda!²⁹ A opet koješta si slušao o njemu od mene, i to veoma često. Misliš li da bi on htio prisvojiti vječnu slavu samo da bi ga se plašili jer bi, eto, imao razvezane ruke po pitanju oružane sile. Pravi život i sretno stanje hoće reći u slobodi biti jednak drugima, ali prvi po dostojanstvu.

²⁴ Prije nego se otisnuo na Parte, Cezar je predložio Dolabelu za sljedećeg konzula. Antonije, koji je tada bio augur, javno proglasi Dolabelu nezgodnom osobom za službu, tobože po nebeskoj volji. Međutim na onaj dan, 17. ožujka, zanemari augursko snoviđenje i prigrlji Dolabelu kao druga na vlasti.

²⁵ *Viri fortissimi* su Cezarovi ubojice, na čelu s Brutom, koji je, što zbog Ciceronova republikanskoga ekstremizma što zbog poslanja koje se doimalo očitim iz obiteljskoga naslijeđa Junijevaca, proglašen spasiteljem države, a kasnije njenim neprijateljem.

²⁶ Antonije je ukinuo diktaturu dva dana po Cezarovo smrti jer se narodu bila omrazila.

²⁷ Marko je Manlije isprva rimski junak jer je pomogao spasiti Rim kada su Gali bili navalili na Kapitolij. Kasnije se sukobio s patricijima hoteći pomoći puk. Kako mu to nije pošlo za rukom prodao je čitavo imanje ne želeći dopustiti da se ijednoga pučanina zatvori zbog duga. Manlije je ubijen, a njegova je porodica zabranila nadijevanje njegova imena bilo kojemu budućem potomku.

²⁸ Rimski tragičar Lucije Akcije (170. ← – 86. ←) u tragediji *Atreus* (ca. 140. ←).

²⁹ Ciceron opet aludira na Antonija Oratora koji pogiba od marijevaca 87. ←. Antonije ga se naime ne može sjećati jer je rođen četiri godine po njegovu nemilom ubojstvu.

Da sada zanemarim ostale izvrsne stvari u vezi tvoga djeda, ja najvolim njegov posljednji čas pun nasilja mimo čitave strahovlade Lucija Cine, koji ga je tako bezobzirno ubio.³⁰

[35] Ali govor te neće uvjeriti da se predomisliš. Jer ako te Cezarova smrt ne može ubijediti da ti bude draže to da te vole nego da te se boje, tada te nikakav govor na to neće uspjeti obratiti. Oni koji misle da je Cezar bio sretan, sami su jadni. Nije sretno nijedno čeljade koje živi na taj način da na koncu njegovo ubojstvo ubojici osigurava dobar glas, a ne kaznu. Zbog toga se, molim te, predomisli i ugledaj na svoje pretke te vladaj državom tako da se tvoji građani obrađuju što si se rodio – bez toga nitko ne može biti ni sretan ni čuven ni siguran.

XV. [36] I zaista ste obojica donijeli mnogo presuda u vezi rimskoga naroda, ali strahovito se brinem da one na vas nisu nimalo utjecale. Što su onda imali značiti povici bezbrojnih građana na gladijatorskim igrama? Ili stihovi koje je narod sklepa? Ili beskrajni pljesak Pompejevu kipu? Što će reći pljesak dvama pučkim tribunima koji vam se protive? Zar ovi nasumični znakovi³¹ upućuju na nevjerojatnu slogu i zajedničku volju čitavoga rimskoga naroda? No? Zar vam se pljesak na Apolonovim igrama³² ne čini važnim, ne čine li vam se važna svjedočanstva i presude rimskoga naroda? Sretan ti je onaj koji je, premda nije smio biti ondje zbog oružane sile, ipak nazočio u duhu i misli rimskoga naroda. Osim ako možda ne mislite da je tom prilikom mjesto Bruta pljeskom pozdravljen Akcije i da je upravo on zavrijedio palminu granu nakon što je od prve pojave komada proteklo šezdeset godišta, a Brutov je izostanak s vlastitih igara bio takav da mu je rimski narod, iako on sam nije bio ondje, na tom sjajnom događaju pokazao odanost, a želju je za svojim izbaviteljem liječio bukom i neprekinutim pljeskom.

[37] Ja sam takav čovjek i uvijek sam mrzio pljesak koji dolazi od proste svjetine, ali isto tako kada taj pljesak dolazi od ljudi najvišega, srednjega i najnižega sloja i kada, ukratko, dolazi od svih njih skupa i kada bježe oni koji su prije imali običaj tražiti suglasnost naroda,³³ tada smatram da to nije pljesak nego presuda. Možda se to vama čini izlišno, ali veoma je ozbiljna stvar; hoćete li k tome zanemariti dobro vam poznatu činjenicu da je Aulo Hircije³⁴ zbog načina života bio toliko omiljen među narodom? Njemu je naime bilo dovoljno da ga rimski narod voli, pa kakav je da je: prijatelji su ga cijenili zbog vesele naravi kojom je svakoga prestizao, a svojti

³⁰ Cinina se despotizma Ciceron sjeća iz mladenačke dobi. Lucije Kornelije Cina (– 84. ←) opaki je marijevac koji je, nakon što se odmetnuo od Sule, svojom strahovladom od uzastopna četiri konzulata (87. ← – 84. ←) globio rimski narod.

³¹ Radi se o nizu igara koje su se bile priredile u čast urotnika. Narod je osobito snažno pljeskao ondašnjim pučkim tribunima i Pompejevu kipu koji je iznesen pred svjetinu. Tribunsku su čast onda obnašali Tiberije Kanuzije i Lucije Kasije. Potonjega je puk oslovljavao *Cassius fortissimus et constantissimus civis*.

³² *Ludi Apollinares* su ustanovljene tijekom drugoga punskoga rata, a održavale su se 5. srpnja. Tom su se zgodom davali kazališni komadi za koje trošak snose gradski pretori. Ondašnji pretor, Brut, nije se pojavio u Rimu zbog očevitih razloga pa je trošak zapao Markova brata Gaja Antonija. Brut pak predloži da se na igrama izvede Akcijeva preteksta *Brutus*, ali taj prijedlog bude odbačen zbog urotničkih aluzija i mjesto toga izvede se *Tereus*.

³³ Očita aluzija na Antonija, koji je isprva bio miljenik naroda, a potkraj je života sve manje i manje držao do tog naslova.

³⁴ Aulo je Hircije (– 43. ←) isprva Cezarov pobočnik, a nakon njegove smrti konzul i republikanac. Iako je isprva pristajao uz Antonija, kasnije je nagovoren od Cicerona da se predomisli. Poginuo je kod Mutine pokušavajući odgovoriti Antonija od pogubna pothvata. Bio je učen čovjek pa je Cezarovu *Galskom ratu* nadopisao osmu knjigu.

se toliko omilio da su ga preko mjere voljeli. Ali znamo li za još kojega čovjeka koji bi se toliko brinuo o glavama čestitih ljudi i strahovao od sviju? Jamačno ne znamo nijednoga.

[38] Što ćemo onda? Zaboga, zar ne umijete pojmiti o čemu se tu radi? Ha? Mislite li da o vašem životu brinu oni kojima je pak toliko mio život onih za koje drže da će pobrinuti za državu? Sabrani oci, ja ubrao sam plodove moga povratka jer sam progovorio dovoljno da bih izgradio kao kakav spomenik vlastitoj upornosti bez obzira na posljedice, a vi ste me dobrohotno i pozorno saslušali. Budem li češće nailazio na ovakve prilike bez opasnosti bilo po moju bilo po vašu glavu, svakako ću ih iskoristiti. Budem li ih pak nahodio nešto rjeđe, pokušat ću se skloniti ne toliko iz vlastite koristi koliko iz obzirnosti prema državi. Meni je gotovo dosta života, i po pitanju godišta i po pitanju slave.³⁵ Ako mi se ukaže još kakav navezak, kao da se ukazao ne toliko meni koliko vama i domovini.

³⁵ U ovom trenutku Ciceron broji 62 godine, na glasu je kao govornik i pisac pa ipak on sam drži da je pravu slavu zaslužio svojim političkim djelovanjem. Ono malo života što je ostalo, veli, posvetit će domovini.